

**სიტყვა-სიმბოლოები ქართულ და რუსულ
ფრაზეოლოგიზმებში**

მოკლე შინაარსი

სტატიაში განხილულია სიტყვა-სიმბოლოების სემანტიკა ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში.

სიმბოლო ლიტერატურაში, ხელოვნებაში, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში უსოვარი დროიდან დამკვიდრდა. სიმბოლო არის ნიშანი, რომელიც პირობითად აღნიშნავს მოვლენის არსს, მის იდეას და აქვს გადატანითი მნიშვნელობა. გადატანა ხდება როგორც საგნობრივ, ასევე ენობრივ დონეზე. საგანი-სიმბოლოები „მოქმედებენ“ განსაზღვრულ სიტუაციაში (თეთრი ბაირალი გამოხატავს კაპიტულაციას; წითელი ჯვარი და წითელი ნახევარმთვარე – გულმოწყალებას, ჰუმანურობას, მხარდაჭერას; хлеб-сол (რუსეთში) სტუმართმოყვარეობას, გულთბილ შეხვედრას), მაშინ როდესაც ენობრივი სიმბოლოები უნივერსალურია. „სიმბოლო ხალხის კულტურის ფენომენია. მეცნიერები უწინარეს ყოვლისა ხაზს უსვამენ მის სოციალურ მნიშვნელობას, ანუ სიმბოლოს ჩართვას სოციალურ კონტექსტში – მის ტრადიციულობას, კონვენციონალურობას, გაგებას“ (ივანოვი, 2002: 113).

Asmat Evsaia

**WORD SYMBOLS AS SEMANTIC BACKGROUND OF
PHRASEOLOGISMS IN GEORGIAN AND RUSSIAN LANGUAGES**

Abstract

The work deals with Semantics of word-symbols in Georgian and Russian phraseologisms.

The article gives us the examples which clearly show that word-symbols which completely express peculiarities of values and associations of people speaking in these languages. The article is devoted to the cultural coding and linguistic symbols in the Georgian and the Russian languages. First of all symbols are investigated in association with different things, natural phenomena, etc., which substitute something concrete in the languages. Linguic symbols are studied in conjunction with some things operating with different words. Investigated in the article “code of culture” is considered to be an unwritten statute, created within any community.

საკვანძო სიტყვები: სიმბოლოები ლიტერატურაში, ხელოვნებაში, სიტყვა-სიმბოლოები ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში.

key words: Symbols in the literature, art, Phraseologisms in Georgian and Russian languages.

შესავალი. უმეტესწილად ენობრივი სიმბოლოები სათავეს საგნობრივიდან იღებენ. თუმცა მათი წარმოქმნა შესაძლებელია ენაშიც, როგორც განსაკუთრებული სიტყვათხმარება. თუ საგანი-სიმბოლოსთვის აუცილებელია სიტუაცია (საზოგადოებრივი, ყოფითი), სიტყვა-სიმბოლოსთვის აუცილებელია მისი ხმარება თავისუფალ შესიტყვებებში, რომლებიც შემდგომში მყარ ფრაზეოლოგიურ გამონათქვამებად ყალიბდება (სიტყვის ხმარება „წმინდა“ სიმბოლოდ – იშვიათი გამონაკლისია). „სიტყვა-სიმბოლოები ფრაზეოლოგიზმების კულტურულ-ნაციონალური ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი წყაროა“ (თელია, 1996: 118).

„სიმბოლოდ შეიძლება იქცეს ნებისმიერი სიტყვა, რომელიც აღნიშნავს საგანს, მოვლენას, მოქმედებას, ნიშან-თვისებას, მხოლოდ ერთი პირობით: ამ ენის მატარებლებისთვის ასოციალცია და შეფასება აუცილებლად უნდა იყოს სოციალურად გამყარებული, ანუ ერთნაირად აღქმადი. თუ სიმბოლიკა უნივერსალურია, იგი ვრცელდება ყველა ან ბევრ ენაში. ცხადია, ამიტომ სიმბოლოდ, როგორც წესი, კონკრეტული სემანტიკის საყოველთაოდ ხმარებადი სიტყვები გამოიყენება“ (ქუთათელაძე, 2003: 78).

„შედარებით ხშირად სიმბოლოებად გამოიყენება არსებითი სახელები, როგორც ყველაზე ხატოვანი სიტყვების კატეგორია, რომლებიც ყველაზე ადვილად იძენენ გადატანით მნიშვნელობას“ (გვოზდარიოვი, 2001: 182).

მსჯელობა. ქართულ და რუსულ ენებში ასევე უდავოა გადატანითი მნიშვნელობის ზმნების სიმრავლე. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზმნა-სიმბოლოები, რომლებიც იხმარება როგორც მოძრაობისა და მდგომარეობის განმარტებელი მეტაფორული აღნიშვნა, ხშირად მოტივირებულია არსებითი სახელით. შედეგად წარმოიქმნება ასოციაციური წყვილები: ცეცხლი-დაწვა, იწვის; აივსო, დაცალა, დალია; огонь – гореть, чаша-пить, литься и др.

აღამიანთა გრძნობები და მთელი ცხოვრებაც კი სხვადასხვა ეთნოსებში უძველესი დროიდან გამოიხატება ჯამის (ფიალის) სიმბოლოთი. აქედან წარმოიშვა კავშირი წყალთან: მოთმინების ფიალა აივსო, ჯამი ნაღველი, მწუხარებამ დალია, გულად ღევა, საწუთროს დაცლა, დაილივნენ ღღენი და ა.შ. Испить горькую чашу (до дна), хлебнуть горя, чаша терпения

(переполнилась), излить душу, излить гнев, облить презрением, радость льётся через край и т. д. შესაძლოა ეს სახე სახარების ტექსტიდან იყოს (იესოს ღოცვა გედსამანიის ბაღში) „მამო, უკუეთუ გნებავს თანა-წარსლვად სასუმელი ესე ჩემგან, ხოლო ნუ ნებაჲ ჩემი, არამედ ნებაჲ შენი იყავნ!“.. “Отче Мой! Если возможно, Да минует меня чаша сия!... впрочем, не как Я хочу, но как Ты» (ლუკა, 22, 42). აქედან მომდინარეობს გამოთქმა -“испить свою чашу до конца” ე. ი. ბოლომდე აიტანო ყველა ტანჯვა და უბედურება.

სიმბოლო შეიძლება იყოს საყოველთაო, ფართოდ გავრცელებული (ვარსკვლავი ბედნიერებისა და ბედის სიმბოლოა, ბეჭედი – ქორწინების, კედელი – დაბრკოლების) ან საერთო რელიგიის, კულტურისა და ისტორიის ხალხთა ენაში გავრცელებული ქრისტიანული სიმბოლოებია ჯვარი და ნათელი – მადლის, წყალობის სიმბოლო; ძველისძველი სლავური სიმბოლოებია гора и вода: მთა – მწუხარების სიმბოლოა, წყალი კი – სიყვარულის).

ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიაში მრავლადაა სიტყვა-სიმბოლოები. ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, როდესაც გავრცელებული იყო ტოტემიზმი, ადამიანები სიმბოლოებად აქცევდნენ საგნებს, მოვლენებს, ანუ სიმბოლიკას იძენდა სიტყვა-სახელწოდება. ეს მოვლენა ნათლად ჩანს ცხოველებისა და ფრინველების სიმბოლიზაციაში. ცხოველების სიმბოლო-სახე ყალიბდებოდა განსხვავებული ცრურწმენის გავლენით. ამიტომ შესაძლებელი იყო ამა თუ იმ ცხოველზე ორი ან უფრო მეტი შეხედულების არსებობა. საბოლოოდ ენაში სიმბოლოდ მკვიდრდებოდა ის, რომელიც მეტად ახლოს იყო ხალხის მასასთან. უძველესი სლავების რწმენით, კურდღელი ეშმაკის სახეს წარმოადგენდა; მასთან შეხვედრა ცუდის მომასწავებელ ნიშნად ითვლებოდა. მაგრამ რუსულ ფრაზეოლოგიაში კურდღელი მხოლოდ შიშის, სიმხდალის სიმბოლოს წარმოადგენს: заячья душа, труслив как заяц. ქართუ ფრაზეოლოგიაში კურდღლის სიმბოლო საერთოდ არ გვხვდება. ცხოველებისა და ფრინველების სიმბოლოების უმეტესობა საერთოა ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიაში. მაგალითად მგელი, გველი, ცხენი, დათვი, თაგვი, ძაღლი. მაგრამ ხშირია შემთხვევები, როდესაც ერთი ენის ფრაზეოლოგიზმში ასახული სიმბოლო მეორე ენაში წარმოდგენილი არ არის. ასეთებია: მაჩვი – მაჩვი არ დაიჭიროს,

მაჩვის ფეხი; კვერნა – კვერნა დაიჭირა; ჯორი – ჯორის საპალნე, ჯორიდან ჩამოსვლა; кот – кот наплакал, арестант – сорок бочек арестантов (арестант – წერილი გამხმარი თევზი); пескарь – премудрый пескарь; ნიბე, ნიმე, ნიკუკარეკუ. გლეხურ მეურნეობაში ცხენი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა როგორც საქართველოში, ასევე რუსეთში. მისი თვისებების გამო ის შრომისმოყვარეობის სიმბოლოდ იქცა რუსულ ფრაზეოლოგიზმში – устал как лошадь. იმავე მნიშვნელობით ცხენის სიმბოლო ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში არ გვხვდება. ვირის სიმბოლო მხოლოდ ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში გვხვდება, თანაც სხვადასხვა მნიშვნელობით: ვირის ფასად (ძალიან იაფად, თითქმის უფასოდ), ვირის თავ-ფეხი (სრულიად არაფერი), ეშმაკის ვირზე შესმა (საჯაროდ შერცხვენა, სირცხვილის გრძობის განცდავენება). ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში ტიპიურია ინტერნაციონალური ფრაზეოლოგიზმები – კალკები ცხოველთა სიმბოლოებით: волк в овечьей шкуре – მგელი ცხვრის ტყავში, крокодиловы слёзы – ნიანგის ცრემლები, черепашьим шагом – კუს ნაბიჯით, волчья хватка – მგლის ლუკმა, буриданов осёл – ბურიდანის ვირი (წიგნ.) – ძალზე გაუბედავი ადამიანი (ბურიდანის ვირი – გამოთქმას მიაწერენ XIV საუკუნის ფრანგ ფილოსოფოსს ჟან ბურიდანს, რომელმაც თავისუფალი ნების არქონის სადემონსტრაციოდ მოიყვანა ვირის მაგალითი, რომელიც თივის ორი ძნასთან იდგა და აბსოლუტური თავისუფლების პირობებში შიმშილით მოკვდა, ვინაიდან ვერ აირჩია ვერც ერთი). ძალიან საინტერესოა ფრაზეოლოგიზმებში წარმოდგენილი საპირისპირო მნიშვნელობის სიმბოლოები. მათი რიცხვი ძალზე მცირეა, მაგრამ საგულისხმოა ცხოველების კონტრასტული, შეუთავსებელი თვისებების გამოვლენის თვალსაზრისით: ტურა და მგელი ერთად დაწევა ამაღამ, როგორც ძაღლი და კატა, ცხოველების სიმბოლოების შემცველი ფრაზეოლოგიზმების უმრავლესობას თავისი გამოყენების სფერო გააჩნია: სასაუბრო ენაში – თავის სოროში შექვრება, მეცამეტე გოჭი, სამგლე გოჭივით, უჯჯათ ცხენზე ჯდომა, მგლის მუხლის მობმა, როგორც თევზი წყალში, братъ быка за рога, как рыба об лёд, мышинная возня, ხალხურ მეტყველებაში - ვირის თავ-ფეხი, პირკატა ეცა, канцелярская крыса, как баран на новые ворота; უხეშ ხალხურ მეტყველებაში

– ძაღლივით ჩაკვდა, ჯორიდან ჩამოსვლა, драния кошка, пришей кобыле хвост, не баран начихал.

ზოგიერთი ფრაზეოლოგიზმი საღვანდღავი ხასიათისაა – ძაღლის ნათრევი. ფერთა სიმბოლიკამ ასახვა ჰპოვა ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში. თეთრ და შავ ფერებთან ხალხთა უმრავლესობას თითქმის ერთნაირი დამოკიდებულება აქვთ. ეს გასაგებიცაა, თეთრი – დღის ფერია, შავი – ღამის. აქედან გამომდინარე, თეთრი სიკეთესთან არის დაკავშირებული, белый день, შავი კი ბოროტებასთან: чёрная зависть, чёрный список, чёрная душа, держать в чёрном теле; შავად გათენება (უბედური, ავი დღე დადგება), შავ (დღეზე) ვარსკვლავზე გაჩენილი (ადამიანი, რომელსაც უბედურება თან სდევს), შავ დღეს აყრის (მძიმე დღეები დაუდგება), შავი ბედი (უბედური ხვედრი), შავი ქვა (დიდი უბედურება, სიკვდილი), შავი გული (ბოროტი, ავი, ცუდი თვისებების მქონე ადამიანი), შავი კატა გაირბენს მათ შუა (ურთიერთობა გაუფუჭდებათ, უთანხმოება ჩამოვარდება), შავი მიწა წაიღებს (მოკვდება). შავად გათენდა 1089 წლის აღდგომა (კ. გამსახურდია). თეთრი ლაქა – белое пятно – საკითხის დაუმუშავებელი მხარე (XVII საუკუნეში, როდესაც კარტოგრაფებმა შეუსწავლელი, აღმოუჩენელი მიწების აღსანიშნავად რუკაზე „თეთრი ადგილების“ დატოვება დაიწყეს, წარმოიშვა ფრაზეოლოგიზმი „თეთრი ლაქა“); სხვადასხვა ფერებთან არის დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები: ვარდისფრად ეჩვენება – видеть всё в розовом свете (ეჩვენება რამე უფრო უკეთესად, ვიდრე სინამდვილეშია), წითელ ზოლად გასდევს – проходить красной нитью (მკაფიოდ გამოიხატება), წითელ მამალს ააფრენს – пустить красного петуха (ცეცხლს წაუკიდებს, გადაწვავს), дать зелёную улицу (თავისუფლად გასვლის საშუალების მიცემა). ქართული ფრაზეოლოგიზმი მგლის ფერი დაედება მრისხანე გამომეტყველების მიღებას ნიშნავს. „ივანეს მრისხანებისგან მგლის ფერი დასდებოდა და თმა-წვერი აშლოდა“ (გ. აბაშიძე).

ქვის, ღოდის სიმბოლო ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში განსხვავებული მნიშვნელობითაა წარმოდგენილი. ქვა-იარაღი: ქვას და გუნდას მიაყრის (ჩაქოლავს, გაკიცხავს), держать камень за пазухой; „და ჩვენებურად, მამაპაპურად, მტერს მივაყაროთ ჩვენ ქვა და გუნდა“ (ა. წერეთელი). “Призвал всех ... искренно прильнуть к общему течению, а не *держат*

камня за пазухой” (А. Толстой). ქვა-წინააღმდეგობა (*ლოდი შებრკოლები*, *камень преткновения*): “Женщина – это главный камень преткновения в деятельности человека” (Толстой), ქვა-შენობა-ნაგებობის მნიშვნელოვანი ნაწილი (ქვას ქვაზე არ დატოვებს, *камня на камне не оставить*); „უთხრა მას: ხედავ ამ დიდ ნაგებობებს? არ დარჩება აქ ქვა ქვაზე, რომელიც არ დაირღვევა“. «Истинно говорю вам: не останется здесь *камня на камне*; всё будет разрушено» (მათე, 24, 2).

ქვის სიმბოლური მნიშვნელობა ეფუძნება მის ისეთ თვისებას, როგორცაა განსაკუთრებული სიმტკიცე: ქვას გახეთქს (დიდი ძალა ექნება, ყოველგვარ დაბრკოლებას გადალახავს), ქვას რძეს გამოადენს (ძალიან ღონიერია). ქვა არის ადამიანური უსულგულობის, გულქვაობის სიმბოლო: *достучаться до каменного сердца*, დიდ უბედურებაზე ან ადამიანურ ტანჯვაზე საუბრისას იხმარება ჰიპერბოლური ბნმ კონსტრუქცია: *камни возопиют*, ქვებიც დალაღებენ, ქვა იწვის სიბრალულით, ქვას თავს ახლის (სასოწარკვეთას მიეცა), ქვაც კი ატირდება, ქვაც კი დაწვა მისმა საცოდაობამ“. იქ ხალხს ხოცავდნენ, *ქვას ქვაზე არ ტოვებდნენ*“ (დ. შენგელაია).

განსხვავებით რუსულისგან, ქართულ სიმბოლიკაში ქვა დამარცხებას, უნაყოფობას, უიმედობას, უპერსპექტივობას, ასევე დღეგრძელობას, სიმდიდრეს აღნიშნავს: ცივ ქვაზე დჯდომა, ცივ ქვაზე დაგასახლებს (დიდ უნარს გამოიჩენს), სიბ ქვაზე დატოვებს (უმწოდ, მეტად გაჭირვებულად დატოვებს), მისი ხნის ქვა არ გდია (ასაკიანია), ქვაცა აქვს და კაკალიც (არაფერი არ აკლია), კუდით ქვას ასროლინებს (სასტიკად დაამარცხებს, სამარცხვინოდ გადააქცევს): „ამ დღეებში განკარგულებას გასცემს და მორჩა – ჩვენს მტრებს კუდით ქვას ვასროლინებთ“ (ვ. ჭელიძე); „იმისთანა რძალი შემხვდა, რომ *ცივ ქვაზე დაასახლებს* კაცსო, – იტყოდა ხოლმე ქეთევანი“ (ე. ნინოშვილი) „არავინ შეიბრალა ... სიბ ქვაზე დატოვს“ (ი. გრიშაშვილი).

ქვის სიმბოლიკას მისი სიმძიმე და დიდი წონა უდევს საფუძვლად ისეთ ფრაზეოლოგიზმებში, როგორცაა *მიძიმე ლოდი დაედება*, *გულზე ლოდივით აწევს (ადევს)*, გულის მაგიერ ქვა უდევს (უშიშარი, შეუდრეკელი, უღმობელი, შეუბრალბელი), *камень на сердце*, *камень с души свалился*. „ოთარაანთ ქერივს გულის მაგიერ ქვა უდევსო, – ამბობდნენ სოფელში“ (ი. ჭავჭავაძე); “განა ჩვენ-კი ქვის გული გვაქვს!“ (ა. წერეთელი); “У меня на

сердце был камень. Солнце казалось мне тускло, лучи его меня не грели” (М. Лермонтов). “У всех *камень свалился с души*, он был цел и полон бурных планов” (А. Толстой).

ბუნებრივია, უნივერსალური სიმბოლოების მნიშვნელობების უმრავლესობა ბევრი ენისთვის საერთოა. განვიხილოთ უნივერსალური სიმბოლოები – ადამიანის სხეულის ნაწილების მაგალითზე. მაგ., *თვალი-ყურადღება; (საჭიროა) თვალი და თვალი, нужен глаз да глаз, გერმ. GanzAugezeit; „ცუდი“ თვალის არსებობის რწმენა პრაქტიკულად ყველა უძველესი ხალხებისთვის არის დამახასიათებელი. განსაკუთრებულზე, მშვენიერზე, სასურველზე ქართველები ამბობენ „აჲ თვალს არ დაენახება“ (აჲ თვალით არ იხახება), რუსები – как бы не сглазить (не сглазить бы). ქართველებში თვალს შეუძლია უბედურების „წინასწარ შეტყობინება“: “თვალი საწყენს მეუბნება”. ხელი (მხარდაჭერა, დახმარება). ხელს აფარებს, иметь (свою) руку, გერმ. j-m un die Hand geben, ingl. give smb a helping hand, frang. tendre un main secorable, avoir qn sur le bras; რუსულში ხელს მაგიური ძალა მიეწერება. რუსები ამბობენ слёгкой руки, лёгкая рука, რაც რუსული ანდახის с лёгкой руки и почин дорог აბრევიაციას წარმოადგენს. თითის - ხუთი თითოვით იცის, как свои пять пальцев, im klainen finger haben; „ეს სულ უნდა, როგორც შენი ხუთი თითი, იცოდე... ხუმრობა არ არის“ (იჭაჭკავადე). “Лакей знает этот город как свои пять пальцев” (Чехов). ფეხის - ფეხს არ დაადგამს, нога не ступала, keinen fuß übe j-s Schwegelle setzen; ცხვირის, როგორც ორიენტაციის საშუალების სიმბოლიკა ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში არ გვხვდება. რის რუსულ და გერმანულ ფრაზეოლოგიზმებში держать нос по ветру, (immer) der Nase nach. “Держи нос по ветру, и всё пойдёт как помаслу“ (Данилевский).*

მხოლოდ ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში გვხვდება ღვიძლის სიმბოლიკა, როგორც გრძნობების ეპიცენტრი – в печенках сидит (თავს აბეზრებს, აღიზიანებს), за печенку берёт, всеми печёнками (ძალიან ეჯავრება, ეზიზღება) და უახლოესი კავშირების სიმბოლო – ღვიძლი ძმა, ღვიძლიშვილი. “Что угодно скажи, но чтобы поверили, что мы у тебя в печёнках сидим” (К. Симонов). “Портниха Марья Афанасьевна всем и печёнками ненавидевшая Ольгу Вячеславовну, называла ей «клеймёная» (А. Толстой).

მხოლოდ ქართულ ფრაზეოლოგიზმებშია გულის, როგორც დამახსოვრების – *გულის ფიცარზე დაწერა*, *გულზე იბეჭდავს*, და პირის, როგორც აშკარა პერსპექტივის სიმბოლიკა – *კარგი, ცუდი პირი უჩანს*. „მაშინ დედაჩემი 12 წლისა იყო და ყველაფერი *გულის ფიცარზე დაებეჭდა* (ა.წერეთელი). „პურეულის მოსავალს *კარგი პირი უჩანს*“ (ა.წერეთელი). – არა, არა, შენი კენესამე, ტყუილად დასტანჯავს. მას *სააქაოს პირი აღარ უჩანს*“ (შ. არაგვისპირელი).

მზე, როგორც მრავალ სიმბოლური ცნება, ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში მრავალადაა წარმოდგენილი. ქართულ ტრადიციაში მზე არის სიცოცხლის, სიყვარულის, სილამაზის განსახიერება. საქართველოში ოდითგანვე გავრცელებული იყო და დღემდე არსებობს მზის ფიცი: ჩემმა მზემ, ჩემს მზეს ვფიცავარ, შენმა მზემა – (ფიცის ნომინაცია), მზე მალლა იყოს (უეჭველად, სრული ჭეშმარიტებაა), მზესაგით ნათელი (აშკარა, ყველასათვის გასაგები), მზის ყურება (ცქერა) – (სიცოცხლის ნომინაცია), მზით გაუმაძღარი – (უდროოდ (აღრე) გარდაცვლილზე), მზის დაბნელება, მზის გაშავება, მზე გაუქრა – (სიკვდილის ნომინაცია), მზე ჩაესვენა (ბოლო მოელო ბედნიერ ცხოვრებას), მზე ამოუვა (ტანჯვას დააღწევს თავს), ჩვენსკენაც გადმოიხედავს მზე (უკეთესი მომავლის, რისამე დაძლევის იმედი), მზე ამოსდის ვინმეზე, მზე და მთვარე ამოსდის – (აღამიანისადმი უსახდვრო სიყვარული); მზის ჩასვლა – (მწუხარება); მზეს ეტამასება, მზის მონათალი, მზის ნატეხი, მზის შვილი, მზე ამომავალი – (აღამიანის სილამაზე): „ჩაუხდა ბედის ვარსკვლავი, მალე *მზეც გაუქრებაო*“ (ბაჩანა). „შემქმლო ელგუჯას *მზე გამექრო*“ (ა. ყაზბეგი). „ერთს ეტრფის, *მზე ამოუდის* მასხვდა“ (ვაჟა-ფშაველა). „წასვლით ისე წავალ თრიალეთს, *მზეც მალლა იდგომება*“ (კ. გამსახურდია). „მრავალ სპარსელს *დაუბნელეს მზე* და თავი შესწირეს მეფესა და საქართველოს“ (ი. გოგებაშვილი). „...ყველა აშკარად დაინახავდა, – მოხუცს *მზე და მთვარე* ონისეხედ *ამოსდიოდა*“ (ა. ყაზბეგი). – დაიცა! გამოდი გარეთ, – დაუძახა ონისემ: – დავინახოთ ერთურთი და, ვისიც *მზე გაშავდება*, ნახავ“ (ა. ყაზბეგი).

რუსულ ენაში სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობით გვხვდება მზის სიმბოლიკის შემცველი ერთადერთი ფრაზეოლოგიზმი – место под солнцем – არსებობის უფლება, ადგილის დამკვიდრება საზოგადოებაში: “Я писал о людях, которые, завоевав место под солнцем, тянулись к знанию” (В. Бахметьев);

“Мы твёрдо уверены, что каждому человеку найдётся место под солнцем” (Н. Акушкин).

როგორც ქართული, ისე რუსული ფრაზეოლოგიზმებისთვის დამახასიათებელია თავსაბურავების სიმბოლიკა, რომელიც თავისებურად ვლინდება თითოეულ ამ ენაში. ძველ რუსეთში ქალები თავსაფრის გარეშე სახლიდან არ გადოიდნენ. ქალისთვის მოსახვევის მოხსნა მის შეურაცხყოფად ითვლებოდა. თუმცა, მოსახვევი, როგორც სიმბოლო, რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში არ შემორჩა. განსხვავებული სურათია ქართულში. ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში ქართული ნაციონალური სამოსის განუყოფელი ნაწილის – ლეჩაქის სიმბოლიკა დამკვიდრდა როგორც ქალური საწყისების, სიწმინდის, სიამაყისა და ღირსების სიმბოლო: თავზე ლეჩაქის მოხდა (ნამუსის ახდა, შერცხვენა (ქალის), ლეჩაქს ვერ გადაახვეს (ვერაფერს დააკლებს), ლეჩაქს დაიხურავს (მამაკაცი, რომელიც ლაჩრულად მოიქცევა, სიმხდალეს გამოიჩენს), ლეჩაქის ყურზე გამობმული (მამაკაცს დაიმორჩილებს), შენი ლეჩაქი დამხურე! (მე არ ვიქნები კაცი...): – ჩემს ძმასაც კი ვკიცხავდი ... – რათა?! – მოტყუებით რომ მოგიყვანა და თავს მანდილი მოგხადა“ (შ. არაგვისპირელი). “– რაისთვი მომხადე ლეჩაქი, რაისთვი სალექსედ გამიხადე საქმე, რაისთვი მომიტაცე? (ა.ყაზბეგი). „შენმა სიცოცხლემ, ლეჩაქი არ გადამახიო თავზე“ (ა. წერეთელი). „რადგან ვაჟკაცებს ლეჩაქი დაუხურავთ და ომს გაუბრძიან, მაშ ვილა უნდა დახვდეს მტერს წინ, თუ არ დედაკაცები? – ამბობდა ბებერი“ (ვ.ბარნოვი). „ეს გურიელიც მოუსვენარი, სახელგანთქმული, ვეფხვი, ლომკაცი, დღეს ... ლეჩაქის ყურზე მყავს გამობმული“ (ა. წერეთელი).

ქუდი – მამაკაცის ღირსების სიმბოლო, მრავლადაა ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში: ქუდზე კაცი (ძვ. უკლებლივ ყოველი მამაკაცი), ქუდი ხურავს (გულადი და ზნეობრივად უმწიკვლო ადამიანი), ქუდი არა გეხურია, თუ..., ქუდი დავდოთ და სამართალი ისე ვთქვათ, (ღირსეული და სამართლიანი ადამიანი), ქუდის მოხდა (საჯაროდ შერცხვენა), უქულოდ სიარული, ქუდის შემარცხვენელი (შერცხვენა). უქულოდ სიარული ძველად საქართველოში სირცხვილად ითვლებოდა: „– აბა ეს მე და ეს შენ, დამკარ თუ ... ქუდი გხურავს“ (ი. ჭავჭავაძე).

„უწინ როზგი მაინც არ ყოფილა, ახლა კი ვაჟკაცს ქუდი მოჰხადეს, საქვეწოდ სცემენ“ (მ. ჯავახიშვილი). „აჯანყებულებმა ...იარაღასხმული ქუდზე კაცი გამოიყვანეს საბრძო-

ლველად“ (გ. აბაშიძე). საქართველოში ქუდი ხშირად წარმოშობის, საცხოვრებელი ადგილის არაენობრივ ნიშნად ითვლებოდა; მოგვიანებით ის ამა თუ იმ კუთხისათვის დამახასიათებელ ზნეჩვეულებს, ადათის გაზიარების, ტრადიციების, ჩვევების ენობრივ სიმბოლოდ იქცა; აქაური ქუდი დაიხურა: „ესეც აქაური ქუდი ყოფილა. მეც ხომ წიკლაური ვარ და უნდა დავიხურო“ (მ. ჯავახიშვილი). „ბევრი მქონდა სათქმელი, მაგრამ ისევ ხევსურული ქუდი დავიხურე და გავჩუმდი“ (მ. ჯავახიშვილი). ქუდბედი დაჰყვება (იღბლიანი ადამიანი): „ქუდბედი დაჰყოლოდა სელიმხანს!“ (ვ. ბარნოვი).

რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში ქუდი ან პირდაპირი *шапку ломать* – ქედის მოხრა, *к шапочному разбору* – ბოლოს მისვლა, ან გადატანითი, მეტონიმური მნიშვნელობით გვხვდება *получать по шапке- გამოგდებაული, გაათავისუფლებული* – *Не такой ты чин, что перед тобой шапку ломать! – закричал Пугачёв*” (Шишков). *Пожалуй, что и правда пора, _ соображал он, _ что же, к шапочному разбору – то прийти?*” (Бунин).

კალთა გვხვდება მხოლოდ ორ რუსულ ფრაზეოლოგიზმში *держаться за (материнский) подол* (დამოკიდებული), *принести в подоле* (უკანონო შვილის გაჩენა). ორივე შემთხვევაში სიტყვა გადატანითი მნიშვნელობითი ხმარება.

ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში კალთას ბევრი სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს: კალთის დაბერტყვა, კალთით მიცემა (გულუხვობა), კალთას აფარებს (მფარველობს), დედის კალთაში თავის დება (დამცველის, მფარველის გაჩენა), კალთაში ჩაჯდომა (სიახლოვე), კალთის მიბერტყვა (განხეთქილება), კალთას აგლეჯს (ძლიერ ეხვეწება), კალთების აკრება (გაქცევა). აქვე აღვნიშნავთ, რომ ამ ფრაზეოლოგიზმებთან ხატოვნად ახლოს დგას ქართული კალთის დაჭერა და რუსული *хвататься за подол* (გასაქანს არ აძლევს): „ჩვენს დალოცვილ ქვეყანაში, სადაც ქრისტე-დემეროს თავისი უხვი კალთა დაუბერტყია“ (ი. ჭავჭავაძე); „კარგებსა ჩაგრაავს, უმსგავსთ კი კალთას აფარებს შველისა“ (ვაჟა-ფშაველა). „მუდამ დედის კალთაში თავის დებას ისეთი ზეგავლენა ჰქონდა მამაჩემზე, რომ თვითნებობა და ახირებულობა ზნედ ჰქონდა გადაქცეული (ა. წერეთელი). „ერთის ასეთის ბრძენის მოწმობას მოვიყვან, რომელსაც ბატონი ვერსად გაექცევა, თუმცა კი კალთებს აიკრებს – როგორმე მოვპურწო და თავი დავიძვრინოვო“ (ი. ჭავჭავაძე).

ჯიბე ქართულ და რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში მატერიალური შესაძლებლობების სიმბოლიკას წარმოადგენს: ჯიბესთან უკაცრავად ყოფნა (სიძუნწე), ჯიბეში თავგები ითამაშებენ, ჯიბეში კატა უჭყავის (ფული არა აქვს), ფულებს ჩაიჯიბავს (მოიხვეჭს, მიისაკუთრებს), ფული ბუირივით უყრია ჯიბეში (ბევრი ფული აქვს), ჯიბეს გაივსებს (გამდიდრდება): „არა უშავს რა, ერთი ოთხი წელი წადი რომ თავგები ითამაშებენ იმის ჯიბეში, მაშინ ფულის ყადრის სწავლის“ (რ. ერისთავი). „გემო ჰქონდათ და წელი არ მოსდევდათ, ფასი იცოდნენ და ჯიბეში კატა უჭყაოდათ“ (დ. შენგელაია). Ветер свистит в кармане: “Телеграфируйте печатной канторе, чтобы она поскорее выслала мне 300 рублей, а то у меня ветер свистит в карманах” (Чехов). თუმცა უნდა აღნიშნოთ, რომ ამ სიტყვას ორივე ენაში სხვადასხვა სიმბოლური დატვირთვა აქვს. ქართულში ჯიბეში ჩასმა ნიშნავს მოტყუებას, ჯიბიდან გავარდნილი – დაკარგულს, დაღუპულს, რუსულში კი ჯიბე აღნიშნავს საკუთრებას, რომელსაც შენი შეხედულებისამებრ განკარგავ: нелезть за словом в карман, держать кулак в кармане (dafaruli, damaluli). “Уж он скажет так скажет. В карман за слово неполезет” (Скиталец).

ულვაშის სიმბოლიკას ქართულ ფრაზეოლოგიაში უფრო მეტი სემანტიკური დატვირთვა აქვს, ვიდრე რუსულში: ულვაში ნუ მსხმია, ულვაში არა მქონდეს ზედ, ეს ულვაში ძაღლისა იყოს, თუ... ფუი, შენს ულვაშს! ვაჟკაცობის ორი სიმბოლო აერთიანებს ფრაზეოლოგიზმს: ულვაშიც იმათ ესხათ და ნამუსის ქუდიც ესურათ. ეს ულვაში მომპარსეთ, თუ ... (სიმართლის, საიმედოობის გარანტია), რუსეთში წვერ-ულვაში ასაკზე, სოლიდურობასა და სოციალურ მდგომარეობაზე მიუთითებდა.

სიმბოლიკა მხოლოდ ორ ფრაზეოლოგიზმშია შემორჩენილი: мотать себе на ус-დამახსოვრება, сами с усам - aravisze naklebi ar aris. “Начальство имеет тонкие виды даром что-то далеко, а оно себе мотает на ус” (Гоголь). “А меня били, понимаешь...Грабили...Только я и сам с усам! – Филька выхватил из-за пазухи окровавленный нож и по грозился улице” (Шишков).

ზოგიერთი სიტყვას მხოლოდ ერთ ენაში აქვს სიმბოლური მნიშვნელობა. ქართულ ენაში ასეთებია, მაგალითად, ბურთი, კვერი, მუცელი. ბურთი მრავალი ქართული ხალხური თამაშების აუცილებელი ატრიბუტია. ის გამარჯვების, წარმატების, საუკეთესო ვაჟკაცური თვისებების: ამტანობის, მოქნილობის, გამჭრიახობის გამოვლენის სიმბოლოა. ბურთი გააქვს (თავისას

გაიტანს, მიზანს მიადწევს), ბურთი და მოედანი დარჩა (გამარჯვებული გამოვიდა), ბურთივით ათამაშებს (თავის ნება-სურვილზე ამოქმედებს), ბურთივით სათამაშო, სათამაშო ბურთი (სხვისი კარნახით მოქმედი), ჰა (ეს) ბურთი და ჰა (ეს) მოედანი (ენახოთ, რასაც იზამ), ბურთსა და მოედანს დაინარჩუნებს (გამარჯვება მას დარჩება), ბურთი ხელთა აქვს (წარმატება, გამარჯვება), ბურთს პირში ჩრის (სიტყვის თქმის საშუალებას უსპობს): „აი, ეს ბურთი და ეს მოედანი, ვცადოთ: ცდა ბედის მონახევრეაო – მე უარზე არა ვდგავარ, ვცდი“ (ი. ჭავჭავაძე). „ცხოვრების მოედნიდან ბურთი დღეს მარტო მცოდნეს გააქვს“ (ი. ჭავჭავაძე). „ეს ის დიანბევი კი არ არის, რომელსაც ... ბურთივით ათამაშებდი“ (ი. ჭავჭავაძე). „მარტო გულგაუტეხელი მებრძოლი დაინარჩუნებს ხოლმე ბურთსა და მოედანს ამ წუთი-სოფელში“ (ი. ჭავჭავაძე). „... არ ბრახობდა ... მაგრამ თავისი შემპარავი დიმილით ყველას პირში ბურთსა სჩრიდა“ (ა. ყაზბეგი).

კვერი, სამტყედლო უროს მნიშვნელობით არის ერთსულოვნების, დახმარების, დროული მხარდაჭერის სიმბოლო: კვერს დაუკრავს, დაჰკრავს (დასტურს მისცემს); „მშიდიმა და თავაზიანმა კნეინა ეფემიამაც ელიზბარს დაუკრა კვერი“ (მ. ჯავახიშვილი). კვერი – ფუნთუშა უზრუნველი, მხიარული ცხოვრების სიმბოლოა: კვერის ჯდომა გულში.

რუსულ ფრაზეოლოგიზმებში ძველისძველ სიმბოლოებად ითვლება водаиколёя. სლავური სიმბოლო вода (სიყვარული, ქალიშვილი) რუსულ ნიადაგზე ახალ მნიშვნელობას იძენს как воду канул, концы своду (უგზო-უკვლოდ დაკარგვა) тише воды, ниже травы (სიმშივიდე, უჩინარობა); “Он взглянул на неё и в друг упал духом; радость его как своду канула~ (Гончаров). “Ну, да слава богу, дай это дело прикроем, и концы своду .Стихнем девку без греха”. (Л. Толстой). Колея – ბორბლის ნაკვალევი არის ჩვეულებრივის, მუდმივის სიმბოლო: выбить (вышибить) изколеи- ჩვეულებრივი ცხოვრების წესის დარღვევა, войти в свою колею, всвоей колее-ჩვეულებრივი ცხოვრების წესის დაბრუნება. “После разорения Москвы и его имения, выбитый из привычной колеи, он, видимо, чувствовал, что ему уже нет места в жизни”(Л. Толстой). “Аркадий Николаич приехал, и я опять попала в свою колею” (Тургенев). ქართულ ენაში ასეთივე მნიშვნელობისაა კალაპოტი: თავის კალაპოტში ჩაყენება: „ეს ქვეყანა

ასე თუ ისე ერთგვარ ცხოვრების კალაპოტში ჩადგა“ (ე. ნინოშვილი).

დასკვნა. ენობრივი სიმბოლოების დიდი ნაწილი უნივერსალურია, ანუ ბევრ ენაში გვხვდება. მათ ფონზე განსაკუთრებით ნათლად ჩანს კონკრეტული ენის სიმბოლიკის თავისებურებები (ჩვენ შემთხვევაში ქართული და რუსული ენების). შექმნილი მნიშვნელობის დიაპაზონსა და ბუნებას შორის განსხვავება, როგორც საკუთარი, განუმეორებელი შეხედულებების გამოხატულება, მეორე ენისთვის უცხოა. მოყვანილი მაგალითები ცხადყოფს, რომ სიტყვა-სიმბოლოები ფრაზეოლოგიზმებში სრულად ასახავს ამ ენის მატარებელი ხალხისთვის დამახასიათებელ შეფასებისა და ასოციაციების თავისებურებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ახალი აღთქმა, თბ., 2005.

გაბუნია, ... 2013 – Габуниа З. М., Каирова Р. Б. Культурное кодирование и языковая символика в русском языке –Нальчик, 2013.

გამრეკელი, 1996 – გამრეკელი ნ., მგალობლიშვილი ე., ქართულ-რუსული ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი. თბ.1966.

გვოზდარიოვი, 2001 – Гвоздарев Ю. А. Основы русского фразеологического образования. Ростов-на-Дону, 2001.

გოინოვა, 1987 – Войнова Л. А., Жуков В. П. Фразеологический словарь русского языка. Москва, 1987

თელია, 1996 – Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический, лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996.

იარანცევი, 1997 – Яранцев Р. И. Русская фразеология. Словарь-справочник, Москва: 1997.

ივანოვი, 2002 – Иванов Н. В. Проблемные аспекты языкового символизма. М., 2002.

კუინინი, 2005 – Куинин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь, Москва, 2005.

მოლოტკოვი, 1986 – Молотков А.И. Фразеологический словарь русского языка/Под редакцией А. И. Молоткова, Москва, 1986.

ქუთათელაძე, 2003 – Кутателадзе Г. М. Рождение образа. – Тбилиси, 2003.

შეკასუკი, 2006 – Шекасюк Б. П. Немецко-русский и русско-немецкий фразеологический словарь. ЭТС, 2006.